

Biblioteca
PARABOLE

TIM *press*

Biblioteka

PARABOLE

FRANCIS FUKUYAMA

Identitet

Zahtjev za dostojanstvom i politike zamjeranja

Naslov izvornika

IDENTITY

The demand for dignity and the politics of resentment

Copyright © 2018 by Francis Fukuyama

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-8075-81-0

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Ministarstva kulture Republike Hrvatske

IDENTITET

Zahtjev za dostojanstvom i
politike zamjeranja

Francis Fukuyama

S engleskoga preveo

Višeslav Raos

Zagreb, 2020.

Za Juliu, Davida i Johna

PREDGOVOR 7

1. Politika dostojanstva 19
2. Treći dio duše 33
3. Unutarnje i izvanjsko 49
4. Od dostojanstva do demokracije 65
5. Revolucije dostojanstva 71
6. Ekspresivni individualizam 83
7. Nacionalizam i religija 95
8. Pogrešna adresa 115
9. Nevidljivi čovjek 125
10. Demokratizacija dostojanstva 139
11. Od identiteta do identiteta 159
12. Mi, narod 185
13. Priče o narodstvu 207
14. Što učiniti? 239

BIBLIOGRAFIJA 269

KAZALO 277

PREDGOVOR

Ova knjiga ne bi bila napisana da u studenom 2016. godine Donald J. Trump nije izabran za predsjednika. Poput mnogih Amerikanaca, bio sam iznenađen takvim ishodom i zabrinut zbog njegovih implikacija za Sjedinjene Države i svijet. Bilo je to drugo veliko izborno iznenađenje te godine, nakon što je u lipnju Britanija glasala za izlazak iz Europske unije.

Dobar dio posljednjih nekoliko desetljeća proveo sam promišljajući o razvoju modernih političkih institucija – kako su se država, vladavina prava i demokratska odgovornost isprva pojavile, kako su se razvijale i međusobno djelovale te kako bi naposljetku mogle propasti. Daleko prije Trumpove pobjede, napisao sam kako američke institucije propadaju uslijed toga što državu progresivno zarobljavaju moćne interesne skupine te ona biva zaključana u rigidnu strukturu koja nije u stanju reformirati se.

Jasna je poveznica između Nietzscheovog djela *S onu stranu dobra i zla* i tvrdnje suca Vrhovnoga suda Anthonyja Kennedyja 1992. godine u odluci u slučaju *Planned Parenthood v. Casey* kako je sloboda „pravo definiranja vlastitog koncepta postojanja, smisla, svemira i misterija ljudskoga života“.⁷

Problem s ovakvim razumijevanjem autonomije jest taj da zajedničke vrijednosti obavljaju važnu funkciju omogućavanja društvenoga života. Ako se ne slažemo oko minimalne zajedničke kulture, ne možemo surađivati na zajedničkim poslovima niti ćemo iste institucije smatrati legitimnima. Doista, u nedostatku zajedničkoga jezika s međusobno razumljivim značenjima, nećemo moći čak ni međusobno komunicirati.

Drugi problem s ovakvim ekspanzivnim razumijevanjem autonomije pojedinca je u tome što nije svatko ničeanški nadčovjek koji teži prevrednovanju svih vrijednosti. Ljudska bića su izrazito društvena stvorenja i emocionalna nagnuća ih potiču na želju za prilagodbom normama koje ih okružuju. Kada nestane stabilan, zajednički moralni obzor te ga zamijeni kakofonija konkurentskih vrijednosnih sustava, većina ljudi ne slavi svoju novodobivenu slobodu odabira. Umjesto toga, osjećaju intenzivnu nesigurnost i otuđenje, budući da ne poznaju svoje istinsko jastvo. Ta kriza identiteta vodi u suprotnome smjeru od ekspresivnoga individualizma, u

⁷ *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey*, 505 U.S. 833.

potragu za zajedničkim identitetom koji će ponovno povezati pojedinca s društvenom skupinom te ponovno uspostaviti jasan moralni obzor. Ta psihološka činjenica stvara podlogu za nacionalizam.

Većina ljudi nema neograničene dubine individualnosti koja je samo njihova. Ono za što vjeruju da je njihovo istinsko jastvo, zapravo je stvoreno njihovim odnosima s drugim ljudima, kao i normama i očekivanjima koje ti drugi pružaju. Osoba koja živi u Barceloni te odjednom shvati kako je njezin istinski identitet katalonski, a ne španjolski, jednostavno je iskopala niži sloj društvenoga identiteta koji je položen ispod onoga koji se nalazi bliže površini.

Politika priznanja i dostojanstva se početkom devetnaestoga stoljeća počela računati. Jedan je smjer krenuo prema univerzalnom priznanju individualnih prava te time prema liberalnim društvima koja su težila građanima pružiti sve širi opseg autonomije pojedinca. Drugi je smjer odveo prema isticanju kolektivnoga identiteta, čije su dvije glavne manifestacije nacionalizam i politizirana religija. Europa kasnoga devetnaestog stoljeća doživjela je uspon kako liberalnih tako i demokratskih pokreta koji su zahtijevali univerzalno individualno priznanje, kao i zloslutniju pojavu ekskluzivnoga nacionalizma koji će u konačnici biti okidačem svjetskih ratova početkom dvadesetog stoljeća. U suvremenome muslimanskom svijetu kolektivni identitet poprima oblik

islamizma, tj. zahtjeva za priznanjem posebnoga položaja islama kao temelja političke zajednice.

Ta dvostruka usmjerenost – prema univerzalnom priznanju individualnih prava te prema kolektivnom priznanju na temelju nacije – bila je očita u djelima Jean-Jacquesa Rousseaua, koji je u različitim trenucima slavio i mirnoga samotnog sanjara i ratobornu opću volju. Ta je dvojnost bila prisutna i od ranih dana same Francuske revolucije, koja je vila dva barjaka – univerzalni koji je promicao *Prava čovjeka* te je bio indiferentan prema nacionalnim granicama, kao i onaj nacionalni francuski koji je težio obraniti francusku *patrie* od invazije stranaca. Kada je Napoleon oteo Revoluciju, slijedio je oba cilja istodobno, koristeći vojnu moć kako bi širio liberalni *Code Napoléon*, namećući pritom francusku vrhovnu vlast nad dijelovima Europe koje je pokorio.

Ta dvojna narav bila je također prisutna u arapskome proljeću te u ukrajinskoj revoluciji dostojanstva. Milijuni arapskih građana diljem Bliskoga istoka mogli su suosjećati s Muhamedom Buazizijem, no nisu svi među njima željeli živjeti u društvu koje priznaje jednaka prava svih građana, bez obzira na religiju. Autoritarni režimi poput onih Zine el Abidine Ben Alija u Tunisu i Hosnija Mubaraka u Egiptu bili su sekularne diktature koje su jednako suzbijale prozapadne liberale, kao i islamiste. Zagovaratelji liberalnog nasljedničkog režima sporili su se s islamistima koji su priželjkivali religijsku

Bill King, predsjednik Zbora crnih studenata na Stanfordu, iznio tijekom izvorne rasprave o kolegiju „Zapadna kultura“:

Znam kako profesori... jednostavno čuvaju tradiciju koju smatraju ispravnom... No fokusiranjem tih ideja na sve nas oni lome psihu onih kojima Locke, Hume i Platon ne govore te uskraćuju brućima i ženama priliku da prošire svoju perspektivu tako da prihvate i Humea i Imhotepa, Machiavellija i Al-Malgilija, Rousseaua i Mary Wollstonecraft... Silabus Zapadne kulture, kako je sada strukturiran, s temeljnom listom tekstova i zastarjele filozofije kako zapad čine Grčka, Europa i Euro-Amerika pogrešan je, i još gore, ljudima mentalno i emotivno nanosi bol na načine koje se niti ne prepoznaje.¹⁴

Ono što je indikativno kod Kingove izjave jest da je njegovo opravdanje za izmjenu silabusa u potpunosti psihološko – sadašnji kanon „lomi psihu“ studentica i manjinskih studenata te ljudima nanosi bol „mentalno i emotivno na načine koje se ni ne prepoznaje“. Širi popis literature neće nužno prenijeti vrijedno ili bezvremeno znanje koje bi

¹⁴ Citirano prema Herbert Lindenberger, „On the Sacrality of Reading Lists: The Western Culture Debate at Stanford University“, u: *The History in Literature: On Value, Genre, Institutions* (New York: Columbia University Press, 1990), 151.

bilo edukativno važno. Umjesto toga, on će podići samopoštovanje marginaliziranih studenata te učiniti da se oni bolje osjećaju.¹⁵

Terapeutski je model potekao izravno iz modernog razumijevanja identiteta. On je smatrao kako imamo dubok unutarnji prostor čije mogućnosti nisu realizirane te kako je izvanjsko društvo, sa svojim pravilima, ulogama i očekivanjima, odgovorno za naše sputavanje. To zahtijeva kako individualno poniranje u taj unutarnji prostor tako i potencijalno revolucionarnu agendu koja će nas osloboditi od ograničavajućih pravila. Terapeut nije bio odveć zainteresiran za supstantivni sadržaj onoga što je u nama, niti za apstraktno pitanje je li društvo koje nas okružuje pravedno ili nepravedno. Terapeut je jednostavno zainteresiran učiniti da se njegovi pacijenti bolje osjećaju u svojoj koži, što zahtijeva podizanje njihovog osjećaja osobne vrijednosti.

Uspon terapeutskoga modela pripomogao je rađanju moderne politike identiteta u naprednim liberalnim demokracijama. Politika identiteta je svugdje borba za priznanje dostojanstva. Liberalne demokracije počivaju na premisi jednakog priznanja dostojanstva svakoga od svojih građana kao pojedinaca. Tijekom vremena, sfera jednakog

15 Opći trend sveučilišta koja preuzimaju terapeutsku ulogu opisan je u Frank Furedi, „The Therapeutic University“, *American Interest* 13 (1) (2017): 55–62.

12.

MI, NAROD

Usljeda arapskog proljeća 2011, Sirija je potonula u razoran građanski rat u kojem je, procjenjuje se, ubijeno 400 000 ljudi. Prema Visokom povjereniku UN-a za izbjeglice, 4,8 milijuna ljudi pobjeglo je iz zemlje, uključivši milijun ljudi koji se zaputio u Europu, a dodatnih 6,6 milijuna je raseljeno unutar Sirije – radi se o zemlji koja je na početku sukoba imala 18 milijuna stanovnika. Posljedice ovoga rata uključuju političku destabilizaciju sirijskih susjeda, Turske, Jordana, Libanona i Iraka, te migrantsku krizu koja je uzdrmala Europsku uniju.

Sirija je ekstreman primjer onoga što se dogodi kada zemlja nema jasan osjećaj nacionalnoga identiteta. Neposredan uzrok rata bili su mirni prosvjedi koji su izbili 2011. protiv režima Bašara al-Asada, potaknuti arapskim proljećem. Umjesto da ode s vlasti, Asad je svojim oponentima odgovorio žestokom represijom. Potonji su potom uzvratili nasiljem, sukob je počeo privlačiti pažnju

izvanjskih skupina, a strani borci su se slijevali kako bi se pridružili ISIL-u. Građanski je rat dodatno produbljen podrškom Turske, Saudijske Arabije, Irana, Rusije i Sjedinjenih Država.

U pozadini ovih događaja bila je stvarnost konfesionalnih podjela. Od puča 1970. godine, Sirijom je vladao Hafiz al-Asad, a poslije, nakon 2000, njegov sin Bašar, pripadnici sljedbe alavita. Alaviti, odvjetak šijitskog islama, činili su možda 12 posto predratnog stanovništva Sirije, a većina ostalih bili su sunitski muslimani, uz značajno kršćansko, jezidsko i drugo manjinsko stanovništvo. Bile su tu i etničke i jezične podjele između Arapa, Kurda, Druza, Turkmena, Palestinaca, Čerkeza i sličnih, koje su ponekad rezultirale i vjerskim razdorima. Ne treba zanemariti i ideološke podjele između nasilnih ekstremista, umjerenih islamista, ljevičara i liberala. Alaviti su uspostavili dominaciju nad sirijskim političkim životom zbog toga što su ih Francuzi, dok su bili kolonijalni gospodari u toj regiji, regrutirali u vojsku u sklopu svoje strategije „podijeli pa vladaj“. Za vrijeme vladavine obitelji Al-Asad, alaviti su bili omraženi te su im ostale skupine u zemlji pružale otpor, a stabilnost je bila održavana jedino grubom represijom, kako Hafiza tako i Bašara al-Asada. Slab je bio osjećaj lojalnosti prema entitetu zvanom Sirija naspram lojalnosti vlastitoj sljedbi, etničkoj skupini ili religiji. Kada se učinilo kako represivna država slabi, kao što je to bilo 2011, zemlja se raspala.

BIBLIOGRAFIJA

- Abrajano, Marisa i Zoltan L. Hajnal, *White Backlash: Immigration, Race, and American Politics*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016.
- Aleinikoff, T. Alexander i Douglas B. Klusmeyer, ur. *From Migrants to Citizens: Membership in a Changing World*, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2000.
- Barrett, Richard, *Foreign Fighters in Syria*, New York: Soufan Group, 2014.
- Beauvoir, Simone de, *Drugi spol*, Zagreb: Ljevak, 2016.
- Benhabib, Seyla; Ian Shapiro i Danilo Petranović, ur. *Identities, Affiliations, and Allegiances*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Berglund, Jenny, *Publicly Funded Islamic Education in Europe and the United States*, Washington, DC: Brookings Institution, 2015.
- Berman, Sheri, „The Lost Left“, *Journal of Democracy* 27 (4) (2016): 69–76.
- Bock-Côté, Mathieu, *Le multiculturalisme comme religion politique*, Pariz: Les Éditions du Cerf, 2016.